

1) Хронічна самотність розвивається тоді, коли протягом тривалого періоду часу індивід не може встановити задовольняючі його соціальні зв'язки;

2) Ситуативна самотність найчастіше настає в результаті значних стресових подій у житті, таких, як смерть чи розлучення. Ситуативно-самотня людина після короткого періоду дистресу зазвичай звикається із своєю втратою і долає самотність;

3) Тимчасова самотність – найбільш розповсюджена форма цього стану, що відноситься до випадкових проявів почуття самотності [3; 145].

Висновки. Отже, можна відзначити, що психологічне явище самотності на цей час залишається ще недостатньо вивченим. Різні наукові підходи та напрямки дають різне трактування причин походження та наслідків цього стану. Для більшості фахівців самотність є неприсмним переживанням, яке характерне для суспільства, але деякі із них визначають його як патологічну реакцію особистості. Також залишаються відкритими питання впливу самотності на життєдіяльність особистості та вікові і гендерні особливості переживання цього феномена.

Література.

1. Ананьев В.Г. Избранные психологические труды. В двух томах. Том 1. / Под. ред. А.А. Бодалева, В.Ф. Ломова и Н.В. Кузьминой. – М. : Педагогика, 1980. – 230 с.

2. Долгинова О.Б. Одиночество и отчужденность в подростковом и юношеском возрасте. Диссертация. Санкт-Петербург, 1996. – 151 с.

3. Кузнецов О.Н., Лебедев В.И. Психология и психопатология одиночества. – М., 1972. – 336 с.

4. Лабиринты одиночества: Пер. с англ. /Под ред. Е.Н. Покровского. – М. : Прогресс, 1989. – 624 с.

5. Психологический словарь/ составитель В.В. Давыдов. – М. : Педагогика. – Пресс, 2001. – 440 с.

6. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становления человека/ Роджерс К. – М. : Дайджест, 1994. – 342 с.

7. Слободчиков И. М. Современные исследования переживания одиночества // Психологическая наука и образование. – 2007. – №3. – С 27-34.

8. Словарь психолога-практика/ Сост. С.Ю. Головин. 2-е изд., перераб. и доп. – Мн: Харвест, 2003. – 976 с.

9. Швалб Ю.М., Данчива О.В. Одиночество: Соц.-психол. пробл. : научнo популярная литература. – К. : Україна. 1991. – 270 с.

ТРИКОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК [159.923:17.022.1]-053.6

Лисяк О.М.

У статті розглянуто системний підхід до вивчення ціннісних орієнтацій. Вивчено структуру системи ціннісних орієнтацій особистості у тривимірній моделі.

Ключові слова: *ціннісні орієнтації, системний підхід, тривимірна модель.*

ТРЕХКОМПОНЕНТНАЯ СТРУКТУРА СИСТЕМЫ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ МОЛОДОГО ЧЕЛОВЕКА

Лысяк О.М.

В статье рассмотрена системный подход к определению ценностных ориентаций. Изучена структуру системы ценностных ориентаций молодого человека в трехмерной модели.

Ключевые слова: ценностные ориентации, системный подход, трехмерная модель.

THREE-DIMENSIONAL STRUCTURE OF THE SYSTEM OF VALUES AS THE BASIS IN PERSONALITY FORMATION

Lysiak O.M.

System approach to the study of the system of values is considered. Young person's system of values in a three-dimensional model is studied.

Key words: values, system approach, three-dimensional model

Ціннісні орієнтації, як складне утворення особистості, викликало появу різних підходів у вивченні їх структури, особливостей утворення й динаміки. Велику увагу й дотепер приділяють визначенню структури системи ціннісних орієнтацій особистості.

Метою статті є дослідження системного підходу у вивченні ціннісних орієнтацій молоді людини, а також виявлення елементів структури цієї системи.

Поняття системи як психологічної категорії було закладено ще Л.С. Виготським, який розглядав динамічну смислову систему як єдність афективних та інтелектуальних процесів свідомості. В подальшому А.Г. Асмолов, розвиваючи положення Л.С. Виготського, використовував поняття динамічної смислової системи для позначення багатомірної системної організації смислових утворень. Ця система характеризується власною внутрішньою динамікою, яка визначається складними ієрархічними відношеннями між її складовими, і виражає змістовні характеристики особистості в цілому.

У загальному вигляді системний підхід характеризується такими особливостями: 1) опис елементів цілісної системи не має самостійного значення; кожний елемент описується з урахуванням його місця у структурі цілого; 2) один і той самий об'єкт виступає у системному дослідженні як такий, що одночасно володіє різними характеристиками, параметрами, функціями і навіть різними принципами будови; 3) дослідження системного об'єкта невіддільне від вивчення умов його існування; 4) специфічною для системного підходу є проблема породження властивостей цілого із властивостей елементів і, навпаки, породження властивостей елементів із характеристик цілого; 5) у системному дослідженні недостатньо лише причинних пояснень функціонування об'єкта; для великого класу систем характерною є доцільність як невід'ємна риса їхньої поведінки; 6) джерело перетворення системи чи її функція лежить звичайно в самій системі; вона є самоорганізованою системою [9, с. 102-103].

Системний аналіз психічних явищ, на думку Б.Ф. Ломова, повинен відповідати таким загальним вимогам: 1) психічні явища багатовимірні і повинні

розглядатись у різних системах виміру; 2) система психічних явищ повинна досліджуватись як багаторівнева, будуватись ієрархічно; 3) описуючи психічні властивості людини, необхідно мати на увазі множинність тих відношень, у яких вона існує; 4) багатовимірність і багаторівневність психічних явищ з необхідністю передбачають систему їх детермінант; 5) психічні явища повинні вивчатись під час розвитку, протягом розвитку виникає зміна його детермінант, зміна системних передумов [4, с. 41-44].

Системою є безліч взаємопов'язаних елементів, що виступають як певна цілісність. Багаторівневність, найважливіша характеристика системи ціннісних орієнтацій, проявляється в ієрархічній будові. Таким чином, ціннісні орієнтації є особливими психологічними утвореннями, які завжди становлять ієрархічну систему та існують у структурі особистості в якості її елементів. Надзвичайно важливим явищем системи ціннісних орієнтацій особистості є її багатовимірність, яка полягає у тому, що критерій її ієрархії – особистісна значимість – включає в себе різноманітні змістовні аспекти, зумовлені впливом різних типів і форм соціальних відносин.

При цьому неможливо собі уявити орієнтацію особистості на ту чи ту цінність як деяке ізольоване утворення, яке не враховує її пріоритетності, суб'єктивної важливості відносно інших цінностей, тобто не включене в систему [10, с. 29]. До того ж орієнтація на ту чи ту цінність або групу цінностей автоматично має на увазі визначення рангу її значущості по відношенню до всіх інших, тобто пропонує наявність ієрархічної системи ціннісних орієнтацій [10, с. 95].

Вершиною багаторівневої структури системи ціннісних орієнтацій є цінності, пов'язані з ідеалами та життєвими цілями особистості.

Таким чином, система ціннісних орієнтацій має такі характеристики (К.А. Абульханова-Славська, А.Г. Асмолов, Л.І. Божович, Б.С. Братусь, В. Бרוжик, С.С. Бубнова, Г.Е. Залеський, М.С. Каган, Б.Ф. Ломов, А. Маслоу, В.Г. Морогін, К.І. Мухачева, І.В. Ралько, І.А. Ральнікова, С.Л. Рубінштейн, Д.Н. Узнадзе, В.А. Ядов, Э.Г. Юдін, М.С. Яницький та ін.): 1) цілісність (незвідність цілого до суми частин); 2) ієрархічність (елементи системи можуть також розглядатись в якості систем, а сама система – як підсистема системи більш високого рівня); 3) динамічність (елементи системи знаходяться у постійному розвитку); 4) гармонійність (оптимальне поєднання суперечливості і несуперечливості системи).

Система ціннісних орієнтацій розглядається як вісь свідомості, найважливіший елемент внутрішньої структури особистості, вона визначає змістовий бік спрямованості особистості, виступає внутрішньою основою її відношень до дійсності (К.А. Абульханова-Славська, А.Г. Асмолов, Н.А. Асташова, Б.С. Братусь, А.Г. Здравомислов, А.Д. Леонтьєв, В.Г. Морогін, М.С. Яницький та ін.).

Результати сучасних досліджень дозволяють стверджувати, що система психічних явищ має багаторівневу ієрархічну будову і включає ряд підсистем [5, с. 42]. При цьому в кожному психологічному явищі включені три аспекти: пізнавальний, вольовий та емоційний, з тієї самої позиції цілісності вони взаємопов'язані (А.Ю. Агафонов, Г.Е. Залеський, В.П. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн та ін.).

Когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти виділяються як в якості основних компонентів диспозиційних утворень (Ядов В.А., 1975), моделі будови смислових настанов (Леонтьєв Д.А., 2003), психологічних каналів педагогічного впливу (Щуркова Н.Є., 2000), принципу єдності свідомості і діяльності (Рубінштейн С.Л., 2003), так і в якості компонентів ціннісних орієнтацій (М.С. Айрапетова, Г.М. Андрєва, Н.А. Асташова, А.С. Горустович, В.А. Ядов та ін.). Ми також схильні притримуватися погляду В.А. Ядова (1975), що ціннісні орієнтації мають трикомпонентну структуру, за яким взаємопов'язаними і взаємозумовленими є когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти, що відображають основні властивості ціннісних орієнтацій з їх ієрархічністю, цілісністю, гармонійністю і динамічністю.

Відзначимо, що в якості когнітивного компонента ми виділяємо уявлення суб'єкта про особистісний смисл життєвої сфери. Необхідність саме такої інтерпретації когнітивного компонента обґрунтована тим фактом, що об'єктивні знання не відіграють суттєвої ролі у житті людини до того часу, поки вони не набули особистісного смислу (Асмолов А.Г., 2002), тобто не перейшли з "категорії знання" в "категорію значимості."

Когнітивний компонент ціннісних орієнтацій особистості можна інтерпретувати як раціональне декларування особистісного смислу життєвої сфери, до якої суб'єкт стійко "відноситься"; емоційний – як емоційне переживання особистісного смислу цінності в житті суб'єкта; поведінковий – як відображення спрямованості дій суб'єкта на реалізацію тієї чи тієї життєвої цінності.

Смислова система особистості постає як єдність афективних та інтелектуальних процесів. Зовні вона знаходить своє вираження в емоціях, судженнях, діях (Б.С. Братусь, Ф.Є. Василюк, В.К. Виліонас, А.В. Запорожець, В.Н. М'ясищев та ін.). Емоції як психологічний інструмент морального життя, швидкого, безпосереднього орієнтуру у світі, є інструментом, без якого немислима особистість. Емоції є тією мовою, тією системою сигналів, за допомогою яких суб'єкт дізнається про потребу значимості того, що відбувається.

Необхідно відзначити, що для задоволення потреб особистість повинна орієнтуватися не тільки в довколишній дійсності (що забезпечується наявністю у неї відповідних уявлень), але й у своїх відносинах з нею. Засобом такої орієнтації служать переживання, які в особливій, емоційній формі, відображають задоволення її потреб. Будучи спочатку засобом орієнтації людини в її взаємовідносинах з оточуючим середовищем, переживання потім набувають самостійного значення і самі виступають в якості тієї психологічної реальності, в якій людина починає відчувати потребу. Переживання суб'єктом смислів існують як результат опредмечування потреб [1, с. 208]. При цьому «сила потреби залежить від ряду факторів: від значимості цінності, її дефіцитності, від маятникової динаміки бар'єрів, рівня актуалізації стремління» [7, с. 40].

Переживання вказує на те, що цінності здатні викликати зміни у стані суб'єкта, які проявляються у відповідних емоціях, настроях, афектах, в радості чи гніві і т.ін. При цьому в емоційних образах виділяються ознаки, що репрезентують суб'єкту ту цінність, той смисл, який для нього мають оточуючі предмети і події.

Переживанням є процес особливої внутрішньої діяльності, спрямованої на досягнення суб'єктивного почуття самоутотожнення при участі людини в

тій чи тій ситуації. При цьому об'єктивним продуктом переживання для індивіда стає новий соціально-психологічний досвід.

При відсутності переживання та емоційної оцінки знання індивіди будуть приймати позитивні цінності тільки на словах, на вербальному рівні. Завдяки емоційному переживанню об'єкти і явища дійсності набувають статус значимості для людини, тобто мають для неї особистісний смисл [6, с. 23].

Відзначимо, що відчуття цінності тісно пов'язане зі здоровою здатністю до переживання та духовною відкритістю. Переживання цінності не можна "передати" іншій людині, його не можна відділити від суб'єкта, який переживає, від безпосередньо тілесно-душевного переживання [3, с. 5-6].

При цьому негативні смислові переживання настільки ж важливі для розвитку людини, як і позитивні: в них нерідко закладені точки росту, вони можуть дати поштовх до пошуків нового погляду на життя. Емоції дають необхідні сигнали та імпульси для переосмислення суперечностей і конфліктів, які неминуче виникають у житті і діяльності людини. Саме емоції, але найчастіше всього переживання, доводять людині те, що має для неї смисл і цінність [8, с. 220-221].

В основі діяльності лежить "функціональна система інтегрованих емоційних і когнітивних процесів", а в людини завдяки цій системі емоції стають "розумними", а інтелектуальні процеси набувають емоційно-образного характеру, стають смисловими (К.А. Абульханова-Славська, А.В. Запорожець, А.Н. Леонтьєв, Д.А. Леонтьєв та ін.). Відзначається, що усвідомлені цінності надійні, мають загальну значимість і можуть утримуватись у свідомості.

Ціннісні орієнтації особистості, будучи системою переживань, дозволяють особистості відділити значиме від несуттєвого, представляють світ відношень, значень, що фіксують і узагальнюють соціальний та індивідуальний досвід. У них відображається активність суб'єкта. На їх основі визначається вектор поведінки.

При виникненні як позитивних, так і негативних емоцій, обов'язково з'являються незадоволена потреба і розузгодження між прогнозом і наявною дійсністю.

Таким чином, ціннісна орієнтація зумовлена прагненням суб'єкта реалізувати в життєдіяльності особистісний смисл, пов'язаний з її переживанням.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що ціннісна орієнтація містить три основних компонента (когнітивний, емоційний і поведінковий), які відображають її основні властивості. Ці компоненти утворюють піби відносно самостійні підсистеми в системі ціннісних орієнтацій особистості: когнітивну (уявлення людини про значення життєвих сфер для неї), емоційну (емоційні переживання, що вказують на ступінь задоволення потреб людини в життєвих сферах), поведінкову (прагнення до реалізації життєвих сфер в житті). Усі ці компоненти тісно взаємопов'язані між собою і справляють взаємний вплив на формування кожного з них. Тобто "цінності як психологічне утворення носять інтегруючий характер, а когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти виступають у нерозривній єдності" [2, с. 28].

Дослідження цих підсистем може забезпечити різний ступінь вивчення систем ціннісних орієнтацій особистості та культурного світу в цілому. При цьому вивчення ціннісних орієнтацій людини і її відношень до дійсності має

різні односторонні підходи, в яких втрачається системність і цілісність розгляду даного психологічного феномена. Тобто в науці існують концепції (М.Є. Айрапетова, Н.О. Асташова, Г.Є. Залеський, Н.Є. Щуркова, В.А. Ядов та ін.), в яких проблема розвитку системи ціннісних орієнтацій людини розглядається в контексті її когнітивної, емоційної та поведінкової підсистем. Однак нам невідомі методики, які б дозволяли вивчити структуру вказаних підсистем в системі ціннісних орієнтацій особистості. Тому вважаємо за необхідне знайти такий метод вивчення системи ціннісних орієнтацій, який буде оснований на принципі цілісності і враховувати при цьому когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти ціннісних орієнтацій.

Все сказане дозволяє дійти таких висновків: по-перше, ціннісні орієнтації є особливими психологічними утвореннями, які завжди утворюють ієрархічну систему та існують у структурі особистості у якості її елементів. По-друге, систему ціннісних орієнтацій особистості можна розглядати з погляду її цілісності, динамічності, ієрархічності, гармонійності, а також у контексті когнітивної, емоційної та поведінкової підсистем системи ціннісних орієнтацій. По-третє, під когнітивним компонентом ціннісної орієнтації ми розуміємо відображення особистісного смислу життєвої цінності, що відображає її значимість “для мене”, під емоційним – переживання особистісного смислу, що відображає ступінь задоволення особистості усвідомленою необхідністю певної життєвої цінності, під поведінковим – прагнення до реалізації життєвої цінності в життєдіяльності, спрямованість дій суб’єкта на реалізацію тієї чи тієї життєвої цінності. Тоді як когнітивний компонент є відображенням особистісного смислу життєвої сфери для особистості, емоційний включає одночасно ступінь задоволеності потреби в певній життєвій сфері і суб’єктивне переживання її особистісного смислу.

Таким чином, система ціннісних орієнтацій особистості являє собою сукупність взаємопов’язаних і взаємозумовлених підсистем: когнітивної, емоційної та поведінкової.

Список використаної літератури

1. Герасимов В.П. Индивидуальность в системной парадигме: Монография. – Бийск : НИЦПБГУ, 2003. – 367 с.
2. Каширский Д.В. Влияние профиля образования и этапа самоопределения на становление системы ценностей в юношеском возрасте: Дис. ... канд. психол. наук. – М., 2002. – 202 с.
3. Лэнгле А. Введение в экзистенциально-аналитическую теорию эмоций: прикосновение к ценности // Вопросы психологии. – 2004. – № 4. – С. 3-21. Лэнгле А., 2004, – С. 5-6.
4. Ломов Б.Ф. О системном подходе в психологии // Вопросы психологии. – 1975. – №2. – С. 31-45.
5. Ломов Б.Ф. Системность в психологии. – М. : Ин-т практ. психол.; Воронеж: НПО «МОДЕК», 1996. – 384 с.
6. Серый А.В. Система личностных смыслов: структура, функции, динамика / А.В. Серый; науч. ред. М.С. Яницкий. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2004. – 272 с.
7. Шакуров Р.Х. Психология эмоций: новый подход // Мир психологии. – 2002. – №4. – С. 30-44.

8. Шаров А.С. Психология переживания: природа, механизмы, феномены // Мир психологии. – 2004. – № 1 (37). – С. 214-226.

9. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. – М. : Едиториал УРСС, 1997. – 444 с.

10. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 2000. – 204 с.

**БОРИС ВАСИЛЬЕВИЧ СЕРМЕЕВ – НЕЗАУРЯДНЫЙ ПЕДАГОГ,
УЧЕНЫЙ И ОДИН ИЗ РАЗРАБОТЧИКОВ СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ
ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ
КУЛЬТУРЫ**

УДК – 372.879.146.14

Самыличев А.С.

Статья содержит исследование вклада научной школы Б.В. Сермеева в развитие теории физической культуры и в становление и развитие адаптивной физической культуры.

Ключевые слова: *коррекционная педагогика, физическая культура, адаптивная физическая культура.*

Стаття присвячена дослідженню внеску наукової школи Б.В. Сермеева у розвиток теорії фізичної культури і в становлення та розвиток адаптивної фізичної культури.

Ключові слова: *корекційна педагогіка, фізична культура, адаптивна фізична культура.*

The article dwells upon the contribution of the B. V. Sermeev scientific school to the theory of physical culture and the formation and development of adaptive physical culture.

Keywords: *correctional pedagogy, physical culture, adaptive physical culture.*

Вряд ли я открою что-либо новое для украинских коллег – учеников Бориса Васильевича (а таковыми в настоящее время может назвать себя практически каждый преподаватель национального педагогического университета им. К.Д. Ушинского и значительное число преподавателей других высших учебных заведений Украины, работающих в системе физической культуры и физического воспитания).

Каким страстным ученым, без преувеличения, был Борис Васильевич, еще раз говорить не приходится [1]. Достаточно напомнить лишь один факт: специально ради своих украинских учеников Б.В. Сермеев защитил вторую докторскую диссертацию (!), уже на соискание ученой степени по коррекционной педагогике, после чего бесслесно возглавлял Ученый Совет университета имени К.Д. Ушинского по этой специальности [2].

В настоящей статье хотелось бы обратить внимание на учебники и учебные пособия, рекомендованные Министерством просвещения СССР для студентов педагогических институтов и педагогических училищ. В одном из них [3] он выступил соавтором. Второй, вышедший под редакцией корифеев Те-